

Przemysław Nowicki (Izbica Kujawska)

MATERIAŁY DO DZIEJÓW CMEN TARZA ŻYDOWSKIEGO W IZBICY KUJAWSKIEJ (DO 1942 ROKU)

Cmentarz (hebr. *bejt olam*; niem. *kirchof*; polskie określenia: kirkut, kierkow, kierchol), to niezwykle ważne miejsce w kulturze Żydów, podobnie jak wyjątkową symbolikę stanowią choroba i śmierć. Wydzielone głównie poza obszarem zabudowanym posiadało osobne kwatery dla dzieci, kobiet (panny chowano odrębnie od zamężnych) i mężczyzn. Żydzi uznający świętość życia – gdy ono się toczyło – nie myśleli o śmierci. A jeśli już ona zbliżała się nieubłaganie, to umierających członków rodzin nakłaniano do odmawiania modlitwy przebłagalnej za popełnione grzechy. Obsługą pogrzebu zajmowało się bezinteresowne bractwo, zwane *chewra kadysza*. Członkowie obsługi w domach zmarłych zatrzymywali zegary, otwierali okna, zakrywali płótnem lub odwracali lustra, wylewali wodę z naczyń. Ciało zmarłego układano na podłodze, nogami w kierunku drzwi. W poprzek zwłok wkładano żdźbła słomy, a następnie przykrywano ciało prześcieradłem. U wezgłowia stawiano płonące świece. Zgodnie z przyjętą tradycją zmarłego grzebano w ciągu dwudziestu czterech godzin od chwili śmierci (przedłużenie okresu występowało jedynie w momencie nadchodzącego szabatu lub oczekiwania na przyjazd syna zmarłego). Po przygotowaniu zwłok, wynoszone je nogami do przodu i układano na drewniane nosze (mary), a niekiedy w karawanie. W następnej kolejności okrywano czarnym suknem i niesiono (wieziono) na cmentarz. Zdarzało się, że oprócz rodziny, bliskich i bractwa w uroczystości pogrzebowej brały udział napotkane po drodze osoby. Po dotarciu na cmentarz, ciało zmarłego wnoszono do domu przedpogrzebowego, gdzie bractwo dokonywało jego rytualnego obmycia i zawinięcia w całun. Grób wykopywano w dniu pogrzebu (nie obudowywano go). Następnie, ciało zsuwano bądź opuszczano (w trumnie) do grobu. Na kirkucie, prawy człowiek za życia nie spoczywał obok złoczyńcy. Poza jego granicami chowano odszczepieńców, zaś samobójców na jego obszarze, ale pod płótnem lub ogrodzeniem. Zmarły spoczywał na osi wschód-zachód, z głową zwróconą w kierunku Jerozolimy. Po zasypaniu ziemią odmawiano

kadisz, a następnie – po obmyciu rąk – wracano do domu zmarłego i rozpoczynano żałobę¹. Gmina wyznaniowa pobierała od rodziny zmarłego opłaty w zależności od jego statusu, religijności, pochówku i miejsca złożenia ciała na najważniejszym – z punktu widzenia religii – „miejscu w hierarchii znaczenia obiektów sakralnych”. Nagrobek (macewa), będący oznaką czci dla zmarłego, wzniesiony zostawał najpóźniej w pierwszą rocznicę śmierci. Zmarłym przywódcom chasydzkim (cadykom) wystawiano nagrobek w formie drewnianego bądź ceglanego budynku (*ohel*)².

Z najstarszego przekazu źródłowego wynika, że Żydzi w szlacheckiej Izbicy Kujawskiej pojawili się w drugiej połowie XVII w.³. Niewykluczone, że miejsce na zbiorowy pochówek ludności wyznania mojżeszowego powstało pod koniec XVIII w., a więc w momencie ukonstytuowania się kahału i zostało zlokalizowane na jednym ze wzgórz za miastem⁴. Nekropolia nie przetrwała czasu drugiej wojny światowej. Zapewne została zniszczona na wiosnę 1942 r., kilka miesięcy po deportacji Żydów do ośrodka zagłady w Chełmnie nad Nerem. Izbicki *bejt olam* nie stał się dotąd przedmiotem zainteresowań badaczy, nie powstało też o nim żadne opracowanie naukowe. Niniejszy tekst nie rości sobie pretensji do prezentacji wyczerpującej. W tym miejscu warto zaznaczyć, że z okresu międzywojennego zachowało się kilka fotografii izbickiego „domu wiecznego światła” (w zbiorach prywatnych jak i państwowym zasobie archiwalnym)⁵. Niektóre zostały wykorzystane w publikacjach naukowych na temat dziejów Żydów z Kujaw, pogranicza

¹ Na temat pochówku żydowskiego wśród sąsiadów-chrześcijan krążyły przez wieki przesady. Niektórzy byli przekonani, że pogrzeby odbywały się w pośpiechu (z biegnącym konduktem), w wielkiej tajemnicy (żałobnicy wracali inną drogą niż przybyli na cmentarz). Wierzono też, że zmarłych chowano na stojąco, na siedząco z kijami w ręce (i „workiem piasku, by w dzień Sądu Ostatecznego sypnąć piachem w oczy katolikowi [i powstać jako pierwszy z grobu]”), twarzą na dół. Zob. szerzej: A. Cała, *Wizerunek Żyda w polskiej kulturze ludowej*, wyd. 3, Warszawa 2005, s. 75-77; E. Banasiewicz-Ossowska, *Między dwoma światami. Żydzi w polskiej kulturze ludowej*, Wrocław 2007, s. 75-76; J. Tokarska-Bakir, *Legends o krwi. Antropologia przesądu*, Warszawa 2008, s. 508-509.

² Zob. szerzej: A. Unterman, *Żydzi. Wiara i życie*, przeł. J. Zabierowski, Łódź 1989, s. 199-202; tenże, *Encyklopedia tradycji i legend żydowskich*, przeł. O. Zienkiewicz, wyd. 4, Warszawa 2003 (hasła: *Chewra Kadisza*, s. 60; *Cmentarz*, s. 64-65; *Nagrobek*, s. 196; *Pogrzeb*, s. 217-218; *Śmierć*, s. 278); J. Jagielski, *Cmentarze żydowskie w Polsce*, [w:] *Studia z dziejów Żydów w Polsce*, t. 1, red. Z. Borzymińska, Warszawa 1995, s. 169-186; tenże, *Cmentarze*, [w:] *Żydzi w Polsce. Dzieje i kultura. Leksykon*, red. J. Tomaszewski, A. Żbikowski, Warszawa 2001, s. 66-74; *Polski Słownik Judaistyczny. Dzieje. Kultura. Religia. Ludzie* (dalej: *PSJ*), t.1, red. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, Warszawa 2003 (J. Jagielski, hasła: *Bractwo pogrzebowe*, s. 226; *Cmentarz żydowski*, s. 296-297; *Cmentarze żydowskie w Polsce*, s. 297-298); *PSJ*, t.2, red. Z. Borzymińska, R. Żebrowski, Warszawa 2003 (J. Jagielski, hasło: *Macewa*, s. 77-78); J. Jagielski, *Nienaruszony do dnia Sądu Ostatecznego*, seria: „Żydzi polscy” (dodatek do „Rzeczpospolitej”), z. 37/2008: *Kirkuty-domy życia wiecznego*, s. 4, 8, 9; N. Kameraz-Kos, *Święta i obyczaje żydowskie*, wyd. 3, Warszawa 2002, s. 119-125; M. Stern, *Co to jest judaizm? Odpowiedzi na najczęściej stawiane pytania*, przeł. M. Ruta, Kraków 2003, s. 51-62; S. Ph. de Vries, *Obrzędy i symbole Żydów*, przeł. A. Borowski, Kraków 2004, s. 343-405.

³ P. Nowicki, *Osadnictwo żydowskie na obszarze Kujaw wschodnich od XV wieku do 1914 roku. Położenie prawne, liczebność i struktura społeczno-zawodowa*, „Debiuty Naukowe WSHE”, 2008, t. 7, s. 18.

⁴ Por. M. Kosman, *Izbyca Kujawska – przeszłość i teraźniejszość*, „Rocznik Wielkopolski wschodniej”, 1974, t. 2, s. 30; *Pamiętki i zabytki kultury żydowskiej w Polsce*, oprac. P. Burchard, Warszawa 1990, s. 45.

Wielkopolski i Mazowska w latach 1918-1942⁶ oraz w artykule popularnym, omawiającym historię młynów wietrznych i wodnych w okolicy Izbicy Kujawskiej (wiatraki-koźlaki usytuowane były w pobliżu cmentarza)⁷.

Jeszcze w 1539 r. król Zygmunt Stary całkowitą jurysdykcję nad ludnością żydowską przekazał szlachcie (poza miastami królewskimi). Żydzi w miastach prywatnych posiadali swoje obowiązki i prawa. Określane one były w specjalnych aktach, które przez następne stulecia były potwierdzane i modyfikowane przez kolejnych dziedziców. W erze nowożytnej właściciele Izbicy Kujawskiej w nadawanych Żydom przywilejach określili m.in. regulacje prawne odnośnie cmentarza w kwestii sprawowania nad nim opieki, dostępności do niego w ciągach komunikacyjnych, czy wyznaczenia dla niego nowego miejsca⁸. Dnia 26 VI 1796 r. Kacper Skarbek w przywileju „na fundamencie praw dawnych od pradziadów, dziadów, ojca wziętych i aprobowanych, a przez pożar ognia się w Izbicy spalonych [...]” zagwarantował Żydom nieodpłatne wyznaczenie placów „na wymurowanie Buźnicy i domostwa dla rabina”, oraz zobowiązał kahał do opieki nad kirkutem, którego „plac dawno wyznaczony jest”⁹. Przywilej Augustyna Słubickiego z 21 VIII 1826 r.¹⁰ potwierdzał, że miejscowa gmina żydowska wywiązuje się z opłat za czynsz z placów pod bóżnicę, szpital, szkołkę, cmentarz oraz grunt dozorczy cmentarza (paragraf drugi):

A ponieważ place buźniczne od dawna posiadają (Żydzi – przyp. P.N.), z których jedynie poprzednim dziedzicom zawsze i regularnie po tysiąc dwieście złp opłacali rocznie jako to z placu na Buźnicę z placu do szkołki, z placu na szpital oraz z placu na Kierchol, który zawiera sto sześćdziesiąt dwa prętów kwadratowych polskiej miary powierzchniowej oraz i z ogrodu morgę magdeburgskiej miary, trzymającego dla stróża dozorującego Kierchol wyznaczone¹¹, obowiązują się [...] dozorczy buźniczni z wybranego do tego układu człękami, przez całą Gminę staroz.[akonnych] upoważnionymi w imieniu całej tej gminy płacić rok rocznie na święty Marcin 1200 złp wyraźnie tysiąc dwieście złp jak od dawna poprzednicy ich poprzednim dziedzicom Izbicy płacili terażniejszym i następnym dziedzicom płacić¹².

⁵ Zob. np.: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, negatywy nr 6578, 75591.

⁶ T. Kawski, *Żydzi kujawsko-dobrzyńscy w latach 1918-1950*, Toruń 2006, ryc. 27, s. 330; *Gminy żydowskie pogranicza Wielkopolski, Mazowsza i Pomorza w latach 1918-1942*, oprac. T. Kawski, Toruń 2007, ryc. 10, s. 286; *Gminy żydowskie pogranicza Wielkopolski, Mazowsza, Małopolski i Śląska w latach 1918-1942*, oprac. T. Kawski, M. Opióła, Toruń 2008, ryc. 4, s. 66 oraz pierwsza strona okładki.

⁷ K. Dorcz, *Wiatraki izbickie*, „Ekowieści”, 2003, nr 1(19), s. 22.

⁸ Zob. szerzej: K. Dorcz, *Żydzi w Izbicy Kujawskiej w świetle akt podworskich (1792-1870)*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, 2007, t. 22, s. 142-145.

⁹ Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, „Akta Dominium Dóbr Izbickich dotyczące się nadawania praw rólnikom i innym mieszkańcom miasta Izbicy (vol. I)” (dalej: MZKiD), sygn. 204, k.11.

¹⁰ Zob. również: Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Centralne Władze Wyznaniowe (dalej: CWW), sygn. 1705, k. 14-34.

¹¹ Powierzchnia cmentarza równa była 3023,24 m², natomiast ogrodu dla stróża – 2553,21; razem: 5576,45 m². W 1827 r. w mieście zamieszkiwało 681 Żydów. Zob. *Izbica Kujawska*, [w:] *Pinkas ha-Kehilot (Encyclopaedia of Jewish Communities)*, vol. 1, Jerusalem 1976, s. 53.

¹² MZKiD, sygn. 204, k.257-259.

Jak wynika z treści paragrafu szóstego, ówczesny właściciel dóbr izbickich zadeklarował, że: Na przypadek gdyby się Rządowi podobało terazniejszy kierchol przenieść w insze jakie miejsce, na ten czas przyrzekają dziedzice gminie starozakonnej nadać takiej samej wielkości grunt i miejsce, jakie oni sami za dogodnie upatrzą, z tym jednak warunkiem, iż by stary kierchol na teraz egzystujący egzystował i trwał na zawsze nie naruszony. A że czasem o wolny przechod do tegoż kierchola zachodzą sprzeczki, te onym Dwór załatwić i wolny przechod nadać przyrzeka i obowiązuje się¹³.

W 1845 r. sporządzono szkic sytuacyjny „ogrodów” dworskich wydzierżawionych mieszkańcom Izbicy Kujawskiej. Na planie widnieje obiekt, który niewątpliwie wskazuje na teren cmentarza żydowskiego (na wzgórzu na północ od miasta, w sąsiedztwie cmentarza ewangelicko-augsburskiego). Sporządzający szkic oznaczył teren podwójną linią obramowania (zapewne granice cmentarza – w kulturze żydowskiej „miejsca nieczystego” – wytyczono rowem bądź wałem ziemnym). Do działki od wschodniej strony prowadziła droga z oznaczonymi – jak się wydaje – wejściem na cmentarz oraz gruntem, będącym do dyspozycji dozorczy cmentarnego (brama cmentarna i dom przedpogrzebowy – pyt. P.N.)¹⁴.

Do najważniejszych zadań dozoru bóżniczego (władzy wykonawczej wspólnoty, określanej w materiale źródłowym jako parafia żydowska/okręg bóżniczy) należało projektowanie budżetu na dany rok (tzw. „projekt do etatu”). Kluczowe w polityce ekonomicznej gminy żydowskiej było pobieranie składki, którą na rzecz organu uiszczać miała każda rodzina na podległym obszarze¹⁵. Ponadto „istotnymi źródłami dochodu były czynsze od dzierżaw dochodów od rodaju, z pokładnego, z łaźni, od rzezaka i noża, od jabłka rajskiego (etrog – przyp. P.N.) i od ławek w świątyni”¹⁶. Dzięki dochodom z opłat pogrzebowych (z podziałem na cztery klasy) możliwe było pokrycie kosztów związanych z utrzymaniem cmentarza¹⁷. Czynsz za place pod bóżnicę, szkołkę, szpital, kirkut i „ogród dla stróża dozoruującego”, zatwierdzony przez Komisję Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (15 IX 1826) „jako ciężący ogół synagogi, wprowadzony został na etat buźniczny wydatków i bezspornie do roku 1865 był uiszczany”¹⁸. Opłata została

¹³ MZKiD, sygn. 204, k. 259.

¹⁴ MZKiD, sygn. 207, k. 43.

¹⁵ Podatnicy podzieleni byli na cztery klasy. Bogaci płacili najwięcej. Zwolnieni od składki bóżniczej byli ubodzy, którzy tworzyli klasę piątą.

¹⁶ Cyt. za T. Dzik, *Żydzi w Nieszawie w pierwszej połowie XIX wieku*, „Ziemia Kujawska”, 2004, t. 17, s. 58.

¹⁷ Zob. szerzej: A. Eisenbach, *Ludność żydowska*, [w:] *Przemiany społeczne w Królestwie Polskim 1815-1864*, red. W. Kula, J. Leskiewiczowa, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s.124; Z. Borzymińska, *Dzieje Żydów w Polsce. Wiek XIX. Wybór tekstów źródłowych*, Warszawa 1994, s. 10; R. Żebrowski, *Dozór bóżniczy*, [w:] *PSJ*, t.1, s. 344; A. Leszczyński, R. Żebrowski, *Gminy (kahały) żydowskie w Polsce*, tamże, s. 492.

¹⁸ MZKiD, sygn.204, k.253-254.

wstrzymana decyzją Rządu Gubernialnego (12 I 1866), po wystąpieniu w 1865 r. dozoru bóżniczego do Komitetu Urządzącego Królestwa Polskiego¹⁹.

Zgodnie z „Wykazem wszelkich nomenklatur do Okręgu buźnicznego Miasta Izbicy należących” (sporządzonym przez Naczelnika Powiatu Włocławskiego, 22 I 1862), w jego skład wchodziło ponad sto miejscowości²⁰, w tym trzy miasta: Izbica Kujawska, Babiak i Brdów²¹. W okręgu działały dwa dozory: w Izbicy Kujawskiej i Babiaku (miasta: Babiak i Brdów)²². Odległości z Babiaka (około 14 kilometrów) i Brdowa (około 8 kilometrów) do miejsc sakralnych w Izbicy Kujawskiej (synagogi, a zwłaszcza cmentarza – ciało zmarłego, zazwyczaj niesione na marach, musiało być pochowane w ciągu doby) z pewnością niejednokrotnie były powodem kontrowersyjnych poczynań przedstawicieli społeczności tamtejszych miast. Już 1 I 1842 r. dozorczy z Babiaka wystosowali pismo do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego z prośbą o pozwolenie na założenie w Babiaku okręgu bóżniczego, co równoznaczne było z chęcią odłączenia się od wspólnoty w Izbicy Kujawskiej. Żydzi babiaccy w celu zapewnienia „wszelkich obrządków religijnych”, w tym wyznaczenia miejsca pod cmentarz pisali, że „J[aśnie] W[ielmożna] Raczyńska Dziedziczka Dóbr Ozorzyna i Miasta Babiaka

¹⁹ Zob. szerzej: K. Dorcz, *Żydzi w Izbicy Kujawskiej...*, s.145.

²⁰ Na skutek obowiązującego prawodawstwa, ludność żydowska skoncentrowana była w miastach (zob. szerzej: P. Nowicki, *Osadnictwo żydowskie na obszarze Kujaw wschodnich...*, passim). Zdarzały się jednak wyjątki. Co prawda w 1843 i 1851 r. Żydzi nie zamieszkiwali w gminach Zagrodnicza, Sokołowo, Sarnowo, Szczkowo, Kiełczew Służny, Lubotyń (o czym doniesiono władzom powiatowym w związku z reskryptem „w przedmiocie Żydów w obrębie 3-ch Milowym zamieszkałych”), ale za to odnotowano Żyda w gminie Czamanin (Świszewy). W 1856 r. Żydzi zamieszkiwali Śmielnik i Sierakowy. Po ukazie carskim (1862 r.), zaczęli bardziej przeć w obszar rolny. W latach 1866-1877 osiedlili się w Czamaninie, Grójcu, Janowicach, Korzeczniku i Górach – wsiach należących do okręgu bóżniczego w Izbicy Kujawskiej. Zob. APW, NPW, sygn. 637, k.nlb.; sygn. 790, k. nlb.

²¹ W 1858 r. Izbicę Kujawską zamieszkiwało 970 Żydów, Babiak około 240, a Brdów 80. Zob. APW, NPW, sygn. 689, k.34.

²² AGAD, CWW, sygn. 1705, k. 70; Archiwum Państwowe w Toruniu Oddział we Włocławku (dalej: APW), Naczelnik Powiatu Włocławskiego z lat 1808-1866 (dalej: NPW), sygn. 689, k. 556v. W skład izbickiego okręgu bóżniczego wchodziły: „Miasto Izbica, Krupka Karczma, Wysypka Osada, Nowa Wieś, Kozierogi, Ostrowo, Orle, Wólka Komorowska, Chalno, Świerkowa Wola, Tymień Kolonia (Tymień Kolonia), Wola Zagajkowa Kolonia, Kamieniec, Czarnocice, Osiek Karczma, Sierakowy, Koziejaty (Kozjaty), Zdrojówka, Świszewy, Skaszyn, Wiktorowo Kolonia, Zaborowo, Sosnowo, Sarnowo, Wola Sarnowska, Ślazewo, Zagrodnicza, Pasieka, Skarbanowo, Sokołowo, Chotel, Wola Siemianowo, Siemianówek (Siemnówek), Grójczyk, Rybinki, Julianowo, Czamanin, Czamaninek, Czartoleniec, Kamionki, Klawisz, Otmianowo, Boniewo, Paruszki, Grójec, Łąkie Zwiastowe (Łąki Zwiastowe), Wola Parzymowska, Arciszewo, Dziewczoraj, Osiecz Wielki, Bierzyn, Osiecz Mały, Obałki, [nazwa dwuczłonowa; nieczytelna – P.N.], Żurawice, Wietrzychowice, Pyszkowo, Łączewna, Szadok (Sadok), Żakowo, Lubomin, Łąkie Wielkie (Łąki Wielkie), Grochowiska Kolonia, Komorowo, Łąkie Markowe (Łąki Markowe), Brdów Miasto, Tymień (Tymień), Naczachowo, Bogusławice, Wicinin, Mchówek, Mchowo, Góry, Grabowiec Kolonia, Zakrzew (Zakrzewo), Józefowo Kolonia, Radoszewice, Ozorzyn, Polonisz, Gryglaki (Grzyglaki), Lichenek, Trzebuchowo, Bugaj, Babiak Miasto, Długie, Świętosławice, Wólka Śmielniczek, Śmielnik, Szczkowo, Chociszewo, Ciepliny, Cieplinki, Stypin, Psary, Nowa Wieś, Modzerow (Modzerowo), Korzecznik, Wierzchociny, Konty Kuczyńskie Hollendry (Kąty Kuczyńskie Oledry), Sokołowo, Perłowo, Wrząca Mała, Kiełczew Górny i Smużny, Zabłocie, Ciepłińskie Budy, Brdów Wójtów,

deklarowała”, iż „na kirchol sążni [kwadratowych] sto²³ [...] bez najmniejszej Opłaty udzielić na wieczną i niewyłączną własność Synagogi” może – o ile komisja zezwoli na utworzenie tam gminy. A nadto – w kontekście organizacji pogrzebów jak i wyznaczenia miejsca na pochówek – argumentowali, że:

Grzebanie [...] ciał zmarłych nie iest także podobne, aby do Izbicy Zmarłego wożyć, albowiem podług naszych obrządków Religijnych, Ciało Zmarłych do Miejsca pogrzebania prowadzone bydz muszą, do wykonania wcale nie iest podobnym wręście że takowe przez miasto Brdowo prowadzone bydz muszą²⁴.

Rząd Gubernialny Mazowiecki Wydział Duchowny i Oświecenia w Warszawie oraz Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego nie przychyliłi się do prośby Żydów z Babiaka ze względu na stan liczebny „ludności samych Ojców familij opłacających Składkę Bóżniczą”, co równoznaczne było z niemożnością zebrania w ciągu deklarowanych trzech lat „funduszu na wystawienie Budowli Bóżniczych, jakoto: Bóżnicy, Szkółki, Łażni, Szpitala i Cmentarza” (około 1845 r. skupisko Babiak-Brdów liczyło 272 Żydów). Zapewne pochówek nadal odbywał się w Izbicy Kujawskiej, bowiem gmina w Babiaku ukonstytuowała się dopiero w latach 20-tych XX w. (już pod koniec XIX w. wybudowano tam dom modlitwy²⁵). W jej zasięgu znalazł się też Brdów. Cmentarz powstał w Babiaku, w sąsiedztwie nekropolii ewangelicko-augsburskiej²⁶.

W skąpych materiałach źródłowych znajdują się projekty budżetów, informacje o dzierżawach od pogrzebów i opłatach związanych z pochówkiem w izbickim okręgu bóżniczym (1846-1913). Według „projektu do etatu” na 1846 r., po stronie przychodu znalazł się dochód z „rozmaitych innych ofiar, czyli pokładnego” wynoszący 4,00 ruble srebrne (przychód razem: 533,62 rbs). Natomiast „wykaz na rozmaite potrzeby bóżnicze w r. 1846”, czyli projekt rozchodu uwzględniał wydatkowanie dozoru na „służbę bóżniczą i cmentarzową” 150,00 rbs, a na „pochowanie ciał” 180,00 rbs (na ogólną kwotę równą 473,85 rbs)²⁷. W zatwierdzonym w 1847 r. „projekcie do etatu” na lata 1847-1849, po stronie przychodu w pozycji „z pokładnego” widniała kwota 4,50 rbs, w 1850 r. (w etacie na lata 1850-1852) – 7,50 rbs, w 1853 r. (na lata 1853-1858) – 7,60 rbs, w 1859 r. (na lata 1859-

Gawronszczyzna, Gaj Stolarski, Jurek Osada, Kuczyniec Kolonia (Kaczyniec Kolonia), Olszak, Wawrzyny Hollendry (Wawrzyny Olędry), Zając Kolonia, Żurawieniec”.

²³ Co było równe 455 m².

²⁴ AGAD, CWW, sygn. 1705, k. 64, 66.

²⁵ Zob. *Babiak (konińskie)*, [w:] *Zachowane synagogi i domy modlitwy w Polsce. Katalog*, oprac. E. Bergman, J. Jagielski, Warszawa 1996, s. 17.

²⁶ AGAD, CWW, sygn. 1705, k. 69-72; APW, NPW, sygn. 100, k.nlb.; *Gmina żydowska w Babiaku (powiat kolski)*, [w:] *Gminy żydowskie pogranicza Wielkopolski, Mazowsza i Śląska...*, s. 10.

²⁷ APW, NPW, sygn.100, k.nlb.

1864) – jedynie 3,00 rbs²⁸. Następne informacje o prowizorium budżetowym pochodzą z 1895 r. Projekt (sporządzony przez dozór i rabina), zatwierdzony przez władzę świecką osady 22 stycznia, został ustalony na lata 1895-1897. Dnia 17 marca został przyjęty przez zarząd guberni kaliskiej. Dochód „od pochówku”, który mieścił się w pozycji: „Z religijnych obrzędów” wynosił 3,02 rbs (całość dochodu zaprojektowano na 854,26 rbs)²⁹. Natomiast w projekcie budżetów dozoru na lata 1907-1909, zestawionym 20 XII 1906 r., a zatwierdzonym przez zarząd guberni kaliskiej 16 I 1907 r., po stronie dochodów „Z religijnych obrzędów” (razem: 910,00 rbs), tj. „z oddania w trzyletnią dzierżawę dochodu: od czytania rodąłu, pierwszego miejsca przed Torą, od zapowiedzi, ślubów, obrzezania i pochówku”, uwzględniono sumę równą 52,00 rbs³⁰. W 1894 r. w grupie dzierżawców dochodów od rodąłu, obrzezania, zaręczyn i ślubu, oraz pogrzebu byli Morytz Fiszlowicz, T. Nachtygal, M. Jakóbowski, M. Zieliński i M. Wyszogrodzki³¹. Dwa lata później dzierżawcami dochodów byli: Moszek Zieliński, Berek Szurek, Szymon Szymański i Lajzer Łeppek³². Dnia 16 XI 1900 r. zwycięzcami licytacji „z czytania rodąłu, od pierwszego miejsca przed Torą, zaręczyn i ślubów, obrzezania i pogrzebania” oraz dzierżawcami dochodów do kasy bóżnicznej zostali Michał Drabiński, Kiwe Rozental, Mendel Rozental i Jakub Winer (kwota dzierżawiona za każdy rok wynosiła 50,35 rbs)³³. W okresie od 14 I 1910 do 14 I 1913 r. dzierżawa od powyższych dochodów wносиła rocznie 53,00 rbs³⁴. W latach 1895-1900 w izbickim okręgu bóżniczym opłata od pogrzebów kształtowała się następująco: pierwsza klasa – 4,00 rbs od zmarłego członka (2,00 rbs od dziecka), druga – 3,00 rbs (1,50 rbs), trzecia – 2,00 rbs (1,00 rbs) i czwarta – 1,00 rbs (50 kopiejek)³⁵. Zobowiązanie wiernych nie zawsze było realizowane w wyniku czego dozór bóżniczy podejmował działania, ażeby nazwiska zalegających poddane były do publicznej wiadomości (np.: w styczniu 1899 r. na łamach „Kaliskija Gubernskija Viedomosti”). Zaległości w opłatach od pochówku mieli: w 1894 r. – Sucher Topiński (50 kopiejek) i Szajna Dalberg (2,00 rbs); w 1896 r. – Joel Majer Szatan (1,00 rbs); w 1897 r. – Dawid Fiszer, Mindla Rotsztejn, Szmul Dawidowicz (wszyscy po 50 kopiejek)

²⁸ AGAD, CWW, sygn. 1705, k. 82-88, 110-116, 128-134, 145-151.

²⁹ Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie (dalej: APK), Akta gminy Izbica Kujawska [1848] 1870-1954, sygn. 99, k.55, 55v., 56.

³⁰ APK, AgIK, sygn. 627, k. 177, 177v., 178.

³¹ APK, AgIK, sygn. 56, k. 26.

³² APK, AgIK, sygn. 99, k. 6.

³³ APK, AgIK, sygn. 340, k.5-6. Zob. szerzej: P. Nowicki, *Zanim „przybył z zaświatów”, nazywał się Winer. Krąg rodzinny i konspiracyjny Szlamka, uciekiniera z ośrodka zagłady w Chełmnie nad Nerem*, „Zagłada Żydów. Studia i Materiały”, 2009, nr 5, s. 175.

³⁴ „Kaliskija Gubernskija Viedomosti”, 1909, nr 52, s. 4.

³⁵ APK, AgIK, sygn. 340, k. 3-4v., 8-8v.

oraz Frimet Gerszt (1,00 rbs)³⁶. W latach 1908-1909 nastąpiły zmiany w opłatach za pogrzeb dziecka (w klasie drugiej z 1,50 na 1,80 rbs i czwartej z 50 na 80 kopiejek)³⁷.

W Drugiej Rzeczypospolitej status gmin żydowskich określał dekret Naczelnika Państwa z 7 II 1919 r. („O zmianach w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na terenie byłego Królestwa Kongresowego”). Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 14 X 1927 r. („Przepisy o organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej z wyjątkiem województwa śląskiego”) regulowało stosunki prawne gmin. Zgodnie z art. 3 do kompetencji gminy należało m.in. „zakładanie i utrzymywanie synagog, domów modlitwy, kąpiele rytualnych i cmentarzy” (tekst jednolity ogłoszono Rozporządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 5 IV 1928). Natomiast Rozporządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 9 IX 1931 r. wprowadzono regulacje w kwestii zasad prowadzenia gospodarki finansowej przez gminy (m.in. dotyczące podatków pośrednich, w tym opłat za miejsce na cmentarzu i pomnikowe; w gminach mniejszych do 5 tys. członków – do których zaliczała się Izbica Kujawska – opłata cmentarna wynosiła od 10 do 500 złotych, natomiast opłata pomnikowa od 10 do 1 tys. zł)³⁸.

W okresie 1918-1939 w aktach administracji państwowej sześciu gminnego i powiatowego regulujących czynności administracyjno-prawne organów nadzorczych wobec samorządu żydowskiego niewiele zachowało się informacji na temat „domu wiecznego światła” w Izbicy Kujawskiej. Niewykluczone, że pierwsze informacje o cmentarzu – oczywiście poza informacjami statystycznymi (zgony)³⁹, czy wynikającymi z prawidłowego prowadzenia akt stanu cywilnego (zgłoszenie zgonu winno być „w przeciągu 48-miu godzin po śmierci, lecz jeszcze przed pochowaniem zwłok”⁴⁰), lub z realizacji gminnego podatku

³⁶ APK, AgIK, sygn. 340, k.115-118; „Kaliskija...”, 1899, nr 3, s. 2-3; nr 4, s. 4-5; nr 5, s. 3-4.

³⁷ APK, AgIK, sygn. 627, k.179-181.

³⁸ J. Szyling, *Gminy wyznaniowe żydowskie w województwie pomorskim w latach 1920-1939 (liczebność i rozmieszczenie)*, [w:] *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w województwie pomorskim w okresie międzywojennym (1920-1939)*, red. M. Wojciechowski, Toruń 1991, s. 46-48; T. Kawski, *Z dziejów żydowskiego samorządu w II Rzeczypospolitej. Żydowskie Gminy Wyznaniowe na Kujawach wschodnich w latach 1918-1939*, [w:] *Demokracja i samorządność na Kujawach i Pomorzu w dobie nowożytnej*, red. Z. Biegański i W. Jastrzębski, Bydgoszcz 2004, s. 77-82.

³⁹ W 1919 r. w aktach stanu cywilnego odnotowano 19 zgonów, w 1920 r.-32, w 1921 r.-20, w 1922 r.-13, w 1923 r.-20, w 1924 r.-21, w 1925 r.-17, w 1926 r.-9, w 1927 r.-11, w 1928 r.-15, w 1929 r.-16, w 1930 r.-11, w 1931 r.-11, w 1932 r.-10, w 1933 r.-18, w 1934 r.-22, w 1935 r.-9, w 1936 r.-14, w 1937 r.-15 i w 1938 r.-7. W 1921 r. gmina żydowska liczyła 1405 członków (1378 zamieszkiwało w osadzie), natomiast w 1936 r.-1548 (1525). Zob. APK, Akta Stanu Cywilnego Okręgu Bóżniczego Izbica Kujawska, sygn.54; Urząd Stanu Cywilnego w Izbicy Kujawskiej, Księgi metrykalne ludności żydowskiej z lat 1920-1938; *Gmina żydowska w Izbicy Kujawskiej (powiat kolski)*, [w:] *Gminy żydowskie pogranicza Wielkopolski, Mazowsza i Śląska...*, s. 61.

⁴⁰ Żydzi, wierni tradycji, dokonywali pochówku w ciągu doby. Dnia 4 III 1936 r. Zarząd Gminy Izbica Kujawska – Biuro Meldunkowe i Ewidencji Ruchu Ludności wystosował pismo do rabina Beera Kohna w sprawie „zaniedbywania zgłoszeń faktów urodzeń i zgonów przez osoby wyznania mojżeszowego”. Z jego treści

pośredniego⁴¹ – pochodzą dopiero z 1930 r.⁴². Dnia 26 VIII 1930 r. organ samorządu żydowskiego w osobach E. Izbickiego, Pereca Patałowskiego i Dawida Haltera wystosował pisemną prośbę do urzędu gminy „o wydanie [...] świadectwa o potrzebie rozszerzenia cmentarza żydowskiego w Izbicy, celem uzyskania zezwolenia na kupno dodatkowego placu”. W odpowiedzi na pismo urząd gminy powściągliwie komunikował, „że wkrótce zajdzie potrzeba powiększenia tegoż cmentarza”⁴³. Faktyczna „potrzeba” urealniona została dopiero w końcu stycznia 1931 r. Do tego czasu zarząd gminy wyznaniowej prowadził negocjacje ze Stowarzyszeniem Charystów Diecezji Włocławskiej – dobroczynną organizacją księży diecezjalnych⁴⁴, która 27 III 1929 r. otrzymała ogromną darowiznę od Zdzisławy Wodzińskiej, właścicielki dóbr izbickich. Majątek opiewał na wartość 600 tys. złotych i obejmował m.in. folwark we wsi Zagrodnica⁴⁵. Niespełna dwa lata później (28 I 1931) zarząd stowarzyszenia upoważnił księdza Józefa Dunaja, prokuratora majątku Zagrodnica „do sprzedania Gminie żydowskiej w Izbicy-Kujawskiej około jednej morgi gruntu, przylegającego do cmentarza żydowskiego, z maj.[ątku] Zagrodnica”⁴⁶. Dnia 17 II 1931 r. na posiedzeniu zarządu gminy wyznaniowej przyjęto w porządku obrad punkt „w sprawie upoważnienia na zawarcie aktu rejentalnego przy zakupie placu na powiększenie cmentarza z Charystami Diecezji Włocławskiej”. Zarząd (w składzie E. Izbicki, P. Patałowski, Sz. Szperling, D. Halter) jednogłośnie upoważnił członka, D. Haltera do

wynikało, że Żydzi po zgłoszeniu urodzeń i zgonów u rabina, zaniebdywali obowiązek informowania urzędnika stanu cywilnego. Powodowało to, że akta stanu cywilnego nie były sporządzane w odpowiednim czasie, lub też w ogóle nie były rejestrowane. Wójt gminy Stanisław Fryza powoływał się w kontekście pisma na okólnik starosty powiatowego z 16 I 1936 r. w którym przestrzegano takie osoby o odpowiedzialności administracyjno-prawnej. Nie był to odosobniony przypadek, np.: w powiecie włocławskim, burmistrz miasta Kowala skarcił rabina, że „dokonuje chowania zwłok bez uprzedniego spisania aktu zejścia w księgach stanu cywilnego”. Zob. szerzej: APK, AgIK, sygn. 1247, s.47-48; A. Olejniczak, *Żydzi w powiecie włocławskim w okresie międzywojennym (1918-1939)*, Włocławek 2000, s.44.

⁴¹ Zob. T. Kawski, *Z dziejów żydowskiego samorządu w II Rzeczypospolitej*, przyp. 24, s. 84. Tam, informacja pośrednio związana z pochówkiem w Izbicy Kujawskiej, dotycząca obniżenia – przez zarząd – opłaty pomnikowej członkowi gminy (wskutek śmierci ojca) – kandydatowi do jej władz.

⁴² Wcześniej, bo w 1929 r. gminny urzędnik sporządzając inwentarz miejscowej gminy wyznaniowej – wskutek telefonogramu starostwa powiatowego kolskiego z dnia 20 marca – informował, że do jej majątku należały: „1. Bóznica, 1. szkołka, 1. mykwa murowane z cegły pod papą”. Prawdziwość tych danych potwierdził Eljasz Izbicki, przewodniczący zarządu. Zdumiewa fakt pominięcia w zestawieniu cmentarza. Por. T. Kawski, *Inwentarze gmin żydowskich z Pomorza i Wielkopolski wschodniej w okresie międzywojennym (1918/20-1939)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”(dalej: KHKM), 2006, nr 1, s. 73-96; tenże, *Inwentarze gmin żydowskich z terenu centralnej i zachodniej Polski w okresie międzywojennym (1918-1939)*, cz. 1, KHKM, 2008, nr 1, s. 65-90.

⁴³ APK, AgIK, sygn. 1154, k. 34; P. Nowicki, *Ludność żydowska w Izbicy Kujawskiej w okresie międzywojennym (1918-1939)*, „Debiuty Naukowe WSHE”, 2004, t. 5, s. 139.

⁴⁴ Zob. szerzej: S. Librowski, *Charyści*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, Lublin 1979, s. 90.

⁴⁵ W. Frątczak, *Kościół rzymskokatolicki we Włocławku w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Włocławek. Dzieje miasta*, t. 2: *Lata 1918-1939*, red. J. Staszewski, Włocławek 2001, s. 250-251; K. Dorcz, *Izbicka dobrodziejka Zdzisława Wodzińska*, „Ład Boży”, 2003, nr 26, cz. 1, s. III-IV; nr 27, cz. 2, s. II.

⁴⁶ APK, Akta notariusza Jana Zaborowskiego z Izbicy Kujawskiej 1928-1934 (dalej: Zaborowski), sygn. 4, s. 742.

reprezentowania go przy czynnościach notarialnych⁴⁷. Dnia 28 III 1931 r. wpłynęło do Okręgowego Urzędu Ziemskiego w Piotrkowie Trybunalskim (za pośrednictwem Powiatowego Urzędu Ziemskiego w Kole) podanie prokuratora-pełnomocnika zarządu stowarzyszenia „o zezwolenie na doraźną odsprzedaż” około 5412 metrów kwadratowych gruntu z majątku „Część folwarku Zagrodnica” gminie wyznaniowej żydowskiej. W jego treści ustalono szacunkową kwotę za zezwolenie na przeniesienie prawa własności na rzecz gminy, równą 3 tys. zł (należność za nadzór nad parcelacją ustalono na 30 zł). Ponadto wyznaczono termin przeniesienia nabywców tytułów własności (do 1 XI 1931)⁴⁸. Dnia 29 V 1931 r. zawarto przedmiotową transakcję (zob. Załącznik nr 1).

Jesienią 1932 r. gmina wyznaniowa żydowska z nieznanymi powodami⁴⁹ zainteresowała się inną – bliżej nieokreśloną pod względem własnościowym – działką, położoną od strony południowej cmentarza. Pomiędzy 1932 a 1933 r. komisja sanitarna⁵⁰ powołana przez starostę kolskiego dokonała wizji lokalnej rzeczony nieruchomości. Jej członkowie w osobach mgr. Kazimierza Bigry (referendarza starostwa, przewodniczącego komisji), dr. Stanisława Złotnickiego (lekarza powiatowego, rzeczoznawcy sanitarnego), inż. Tadeusza Kulejowskiego (architekta powiatowego, rzeczoznawcy technicznego), Józefa Kujawskiego (wójta gminy Izbica Kujawska), Stefana Nowowiejskiego (sekretarza gminy) oraz E. Izbickiego i P. Patałowskiego, po dokonaniu oględzin spisali stosowny protokół, z którego wynikało, że wizytowany plac liczył 4908,14 metrów kwadratowych; odległość od najbliższych zabudowań w stronę osady (w kierunku południowym) wynosiła 98 metrów; od zachodu nieruchomość graniczyła z wiatrakami oraz domem mieszkalnym Józefa Radeckiego (około 30 metrów); od wschodu w odległości 119 metrów – z drogą, a od północy – ze „starym cmentarzem”. Poszerzenie nekropolii o grunt „z głębokimi dołami po wykopanej glinie” – wedle opinii komisji – dyskwalifikowało zamiary członków zarządu gminy żydowskiej, bowiem spodziewane było „rozszerzenie się osady [...] w kierunku cmentarza”. Stwierdzono, że „są nawet już wytyczone ulice, dochodzące do granicy cmentarza i częściowo zabudowane”, toteż „z powyższych względów Komisja stwierdza, że projektowany grunt, jakkolwiek bliżej miasta (osady – przyp. P.N.), prawie między zabudowaniami zamieszkanymi [...] nie odpowiada wymogom ustawowym odnośnie odległości od budynków mieszkalnych” (pomimo – jak przyznano – sąsiadujący z

⁴⁷ APK, Zaborowski, sygn. 4, s. 743. „Odpis Protokołu Nr 4”.

⁴⁸ APK, Zaborowski, sygn. 4, s. 740.

⁴⁹ Zob. np.: o perypetiach gminy wyznaniowej żydowskiej z Brześcia Kujawskiego w kontekście rozszerzenia granic cmentarza oraz wyboru działki (1930-1933). A. Olejniczak, *Żydzi w powiecie włocławskim...*, s. 98-99.

⁵⁰ Por. A. Olejniczak, *Żydzi w powiecie włocławskim...*, s. 98-99.

żydowskim, cmentarz ewangelicko-augsburski właśnie znajdował się „między zabudowaniami”). W końcu komisja zaproponowała, „że rozszerzenie li mogłoby nastąpić jedynie w kierunku odwrotnym tj. na północ od istniejącego cmentarza, obejmując grunta, stanowiące własność Józefa Radeckiego [...]”⁵¹. Dnia 19 IX 1933 r. zarząd gminy w składzie E. Izbicki, M. Śliwka, M.M. Stawicki, P. Patałowski i M. Łepek⁵² „jednogłośnie uchwalił zamianę placu, nabytego przez Gminę Wyznaniową Żydowską w Izbicy-Kuj. na mocy aktu zeznanego przed Notarjuszem Zaborowskim dnia 29 maja 1931 roku [...], na inny plac, przylegający do cmentarza ze strony północnej, a należący do Radeckiego [...]”. Do przeprowadzenia „wszystkich spraw, związanych z zamianą, zeznawania odpowiednich aktów notarialnych, wniosków hipotecznych i projektowania treści do wykazu hipotecznego” upoważniono E. Izbickiego⁵³. Potencjalna do nabycia nieruchomości z „reszty ogrodów w Izbicy Kujawskiej”, należąca do Józefa i Marii Radeckich, była o powierzchni 4908,25 metrów kwadratowych. Dnia 25 IX 1933 r. w kancelarii notarialnej J. Zaborowskiego strony zawarły umowę (zob. Załącznik nr 2). Dalszy ciąg tej sprawy nie jest znany.

Załącznik nr 1

Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie,
Akta notariusza Jana Zaborowskiego z Izbicy Kujawskiej
1928-1934, sygn. 4, s. 734-739.

Rękopis. Odpis z oryginału.

Nr Repetytorjum 221

Działo się dnia dwudziestego dziewiątego maja roku tysiąc dziewięćset trzydziestego pierwszego. Przedemną, Janem Zaborowskim, notarjuszem przy Wydziale Hipotecznym Sądu Grodzkiego w Kole, w kancelarji mojej, znajdującej się w osadzie Izbicy-Kujawskiej, powiecie Kolskim, przy ulicy Toruńskiej, pod Nr. 12, stawili się z osób mi znani, do działań prawnych zdolni, obywatele polscy: 1.) Ksiądz Józef Dunaj, prokurator majątku Zagrodnica, powiatu Kolskiego, tamże zamieszkały i zamieszkanie prawne sobie obierający, działający w imieniu Stowarzyszenia Charystów Diecezji Włocławskiej, z mocy upoważnienia wydanego przez to Stowarzyszenie dnia 28 stycznia 1931 roku na L.7 i 2.) Dawid Halter, zamieszkały i zamieszkanie prawne sobie obierający w osadzie Izbicy-Kujawskiej, powiecie Kolskim, działający w imieniu i na rzecz Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Izbicy Kujawskiej, w myśl protokołu tejże Gminy z dnia 17 lutego 1931 roku za Nr.4, w odpisie do aktu tego dołączonego. Stawający zawarli akt treści następującej: §1. Ksiądz Józef Dunaj oświadczył że Stowarzyszenie Charystów Diecezji Włocławskiej, pomiędzy innymi jest jawnym z mocy wykazu hipotecznego właścicielem majątku „Część folwarku Zagrodnica”, położonego w powiecie Kolskim; że z powyższego majątku wydzieloną została oddzielnie położona działka gruntu, przestrzeni pięć tysięcy czterysta dwanaście metrów kwadratowych, w granicach szczegółowo oznaczonych na okazanym przy akcie niniejszym

⁵¹ APK, Zaborowski, sygn. 9, s. 541, 542, 544. „Protokół spisany w sprawie rozszerzenia cmentarza gminy wyznaniowej żydowskiej w Izbicy pow. kolskiego” [b.d.].

⁵² Członkowie nieobecni na posiedzeniu: M. A. Jakubowski, M. Kohn i Sz. Topiński.

⁵³ APK, Zaborowski, sygn. 9, s. 543. „Odpis Protokołu Nr 8”.

szkicu planu, poświadczonym przez Prezesa Okręgowego Urzędu Ziemskiego w Piotrkowie, a ulegającym dołączeniu do pisemnego wypisu niniejszego aktu, za Nr. 2909; że Prezes Okręgowego Urzędu Ziemskiego w Piotrkowie, stosownie do orzeczenia z dnia 2 kwietnia 1931 roku za Nr. kontroli 58, a L.dz. 2909, dołączonego do niniejszego aktu w odpisie-zezwoił na doraźną odsprzedaż Wyznaniowej Gminie Żydowskiej w Izbicy-Kuj. powyższej działki, powierzchni około 5412 metr. kw.; że należność za nadzór nad parcelacją w sumie złotych trzydzieści, wpłaconą została do Kasy Skarbowej w Piotrkowie dnia 30 kwietnia 1931, za pośrednictwem Urzędu Poczтового w Izbicy. §2. Po takim wyjaśnieniu Ksiądz Józef Dunaj oznajmił, że w imieniu wspomnianego Stowarzyszenia Charystów Diecezji Włocławskiej on aktem niniejszym wymienioną i oddzielnie położoną działkę gruntu, mającą przestrzeni około 5412 metr. kw., w takim stanie i granicach, w jakich się na gruncie znajduje, z wszelkimi prawami, przywilejami i wogóle z tem wszystkim co w skład takowej wchodzi i co podług prawa stanowi nieruchomość, sprzedaje na własność Gminie Wyznaniowej Żydowskiej w Izbicy-Kuj., na powiększenie cmentarza żydowskiego, za dobrowolnie umówioną sumę szacunkową złotych trzy tysiące (zł. 3000), którą otrzymawszy od nabywców, a z rąk współstawiającego Dawida Haltra gotówką, jeszcze przed sporządzeniem tego aktu, z odbioru kwituje w prawa Stowarzyszenia Charystów Diecezji Włocławskiej do zbywanej działki gruntu nabywcę, to jest Gminę Żydowską podstawia, na przepisanie tytułu własności takowej na imię tejże gminy w odnośnej księdze wieczystej i wogóle wszędzie gdzie zajdzie tego prawna potrzeba, lub wydzielenie do oddzielnej księgi wieczystej, na jednostronny wniosek współstawiającego Dawida Haltra, lub na wniosek mieszkańców miasta Kalisza: Jana Kucharskiego, albo Karola Ogińskiego – zgadza się, poręcza majątkiem mocodawców za rzetelność tej sprzedaży, spokojne posiadanie oraz i za to, że żadne długi ani prawa osób trzecich zbywanej działki nie obciążają, a gdyby takowe się okazały, to Stowarzyszenie Charystów Diecezji Włocławskiej obowiązane będzie swoimi funduszami. §3. W prawne i rzeczywiste posiadanie oraz użytkowanie aljenowaną działkę gruntu Wyznaniowa Gmina Żydowska otrzymuje w dniu dzisiejszym i od tego też dnia obowiązana będzie opłacać z takowej wszelkie podatki skarbowe i gminne. §4. Dawid Halter, pełnomocnik wymienionej Wyznaniowej Gminy oznajmił, że aljenowaną działkę gruntu na miejscu osobiście obejrzał, o jej rozległości, granicach, naturalnym i hipotecznym stanie oraz innych szczegółach przekonał się, tytuł własności zbywcy jest mu znany, przeto zadowolniając się tem wszystkim, pomimo wyjaśnienia uczynionego przez działającego notariusza o skutkach mogących wyniknąć z powodu spisania aktu poza hipoteką, oraz skutki nie przedstawienia przy akcie tym wykazu hipotecznego – sprzedaż niniejszą na ryzyko mocodawców swych i w ich imieniu przyjmuje i akceptuje.

Pierwszy wypis ulega wydaniu płaćcej koszta aktu Wyznaniowej Gminie Żydowskiej w Izbicy-Kujawskiej, do rąk Dawida Haltra. Pobrano gotówką opłat: stemplowych 30 zł., za pierwszy wypis 3 zł. 30 gr., opłaty samorządowej 15 złotych i na rzecz notariusza, stosownie do art. 2a i 10 Ust. o taksie notarialnej 52 złote.

Akt ten stawiającym odczytany, przez nich co do treści i skutków zrozumiany i jako zgodny z ich wola, przyjęty został i podpisany.

Ks. Józef Dunaj

Dawid Halter

Notariusz Jan Zaborowski

Załącznik nr 2

Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie,
Akta notariusza Jana Zaborowskiego z Izbicy Kujawskiej
1928-1934, sygn. 9, s. 537-547.

Rękopis. Odpis z oryginału.

Repetytorjum Nr 305

Dnia dwudziestego piątego września tysiąc dziewięćset trzydziestego trzeciego roku. Przedemną, Jerzym Semiczkiem, z rozporządzenia Prezesa Sądu Okręgowego w Kaliszu z dnia 1 września 1933 roku za N 232 pełniącym obowiązki Jana Zaborowskiego, Notariusza w osadzie Izbica Kujawska, powiatu Kolskiego, w kancelarii jego przy ulicy Toruńskiej w domu pod N 12, stawili się z osób mi znani i do działań prawnych zdolni obywatele polscy: 1) Józef i Marja z Hoffmanów małżonkowie Radeccy i 2) Eljasz Izbicki, wszyscy zamieszkali i prawne miejsca zamieszkania dla skutków aktu tego obierający sobie w osadzie Izbica Kujawska, z których Eljasz Izbicki działający w imieniu i na rzecz Zarządu Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Izbicy Kujawskiej na mocy dołączonych do aktu tego: 1) protokołu, spisane w sprawie rozszerzenia cmentarza gminy wyznaniowej żydowskiej w Izbicy, powiatu Kolskiego, przez komisję, delegowaną przez Starostwo Kolskie, i 2) odpisu z protokołu N 8, z dnia 19 września 1933 roku posiedzenia Zarządu Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Izbicy Kujawskiej, i zeznali akt treści następującej: §1. Józef Radecki oświadczył, że na mocy okazanego przy tem w głównym wyciągu aktu, zeznanego przed Notarjuszem Szczesnieńskim w Kole, dnia 30 marca 1917 roku za N Rep. 328, z nabycia przez kupno od Władysława-Stanisława Świerczyńskiego za całkowicie zapłaconą sumę osiemset rubli, jest właścicielem reszty ogrodów w osadzie i gminie Izbica Kujawska, co do granic i przestrzeni szczegółowo opisanych w przytoczonym wyżej akcie za N Rep. 328 i że na mocy aktu, zeznanego przed Notarjuszem Ulejskim we Włocławku w 1913 roku zawarł ze współstawiającą swą żoną Marją z Hoffmanów umowę przedślubną, i że powyższa reszta ogrodów wolna jest od jakichkolwiek długów, obciążeń i praw osób trzecich. §2. Eljasz Izbicki oświadczył, że na mocy okazanego przy tem w pierwszym wypisie aktu, zeznanego w tutejszej kancelarii dnia 29 maja 1931 roku za N Rep. 221, z nabycia przez kupno od Stowarzyszenia Charystów Diecezji Włocławskiej za całkowicie zapłaconą cenę trzy tysiące złotych, Gmina Wyznaniowa Żydowska w Izbicy Kujawskiej jest właścicielką placu, o powierzchni pięć tysięcy czterysta dwanaście metrów kwadratowych, pochodzącego z majątku „Część folwarku Zagrodnicza”, gminy Izbica, powiatu Kolskiego, że powyższy akt za N Rep. 221 dotąd nie został w hipotece ujawniony i że plac ten nie jest obciążony żadnymi długami ani ograniczeniami hipotecznymi. §3. W wykonaniu postanowień komisji, wymienionych w przytoczonym wyżej protokole, Józef i Marja małżonkowie Radeccy w imieniu własnym, zaś Eljasz Izbicki w imieniu Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Izbicy Kujawskiej oświadczyli, że aktem niniejszym dokonywują pomiędzy sobą zamiany, na skutek której Gmina Wyznaniowa Żydowska w Izbicy Kujawskiej oddaje na pełną i nieograniczoną własność Józefowi Radeckiemu plac z majątku „Część folwarku Zagrodnicza” zaś Józef Radecki oddaje na pełną i nieograniczoną własność Gminie Wyznaniowej Żydowskiej w Izbicy Kujawskiej pochodzący z reszty ogrodów w Izbicy Kujawskiej plac, o powierzchni cztery tysiące dziewięćset osiem całych i dwadzieścia pięć setnych (4908,25) metrów kwadratowych szczegółowo oznaczony na okazanym przy tym akcie planie sytuacyjnym, sporządzonym przez Izyniera Kulejowskiego w Kole dnia 6 lipca 1933 roku. Obie powyższe nieruchomości oddane są nowonabywcom z tem wszystkim, co wogóle podług prawa stanowi nieruchomość, każda z tych nieruchomości w szacunku sześciuset złotych, wobec czego zamiana powyższa dokonana została

bez jakichkolwiek dopłat przez jedną ze stron – drugiej stronie i zezwalają wzajemnie na przepisanie tytułu własności w hipotece na jednostronny wniosek każdego ze stawających. §4. Nowonabyte place nabywcy ich obejmują w posiadanie od chwili podpisania tego aktu i od tegoż czasu do nich należeć będą dochody oraz wszelkie państwowe i komunalne podatki i ciężary z tychże placów. §5. Józef Radecki w imieniu własnym, a Eljasz Izbicki w imieniu Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Izbicy Kujawskiej oświadczyli, że nowonabyte place na miejscu obejrżeli, o ich przestrzeniach, granicach i stanie przekonali się, tytuły własności, wykaz hipoteczny i wykaz zajętych nieruchomości niehipotekowanych w Sądzie Grodzkim sprawdzili i, będąc ostrzeżeni przez p.ob. Notarjusza o skutkach sporządzenia aktu tego po za właściwą księgą hipoteczną oraz skutkach art. [brak tekstu – P.N.] K.P.C. i skutkach art. 40 Ustawy Stemplowej z dnia 1 lipca 1926 roku, zamianę powyższą na swoje ryzyko przyjmują. Koszty aktu tego ponosi Gmina Wyznaniowa. Pierwszy wypis aktu tego dla Radeckiego, a drugi wypis – dla Gminy Wyznaniowej wydane będą. Akt ten przeczytany stawającym, przez nich co do treści i skutków zrozumiany i, jako zgodny z ich wolą, przyjęty i podpisany został. Opłat stemplowych: z art. 16 Ustawy Stemplowej – zł. 12, za wypisy zł. 8, 10% dodatku zł. 2 gr. 00, opłaty komunalnej zł. 6 pobrano gotówką. Na rzecz Notarjusza żadnych opłat nie pobrano.

Józef Radecki

Eljasz Izbicki

Marja Radecka

p. ob. Notarjusza Jerzy Semiczek